

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ ОПЕРАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО КОМПОНЕНТА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. У статті аналізуються результати експериментального дослідження сформованості операційно-технологічного компонента соціальної компетентності студентів вищого навчального закладу.

Ключові слова: соціальна компетентність, структурна модель соціальної компетентності, операційно-технологічна складова соціальної компетентності, соціальний інтелект.

Аннотация. В статье анализируются результаты экспериментального исследования сформированности операционно-технологического компонента социальной компетентности студентов высшего учебного заведения.

Ключевые слова: социальная компетентность, структурная модель социальной компетентности, операционно-технологическая составляющая социальной компетентности, социальный интеллект.

Annotation. In the article the results of experimental research of social competence operational component of university students were analyzed.

Keywords: social competence, structural model of social competence, operational component of social competence, social intellect.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Знання, вміння та навички, котрі молодь набуває й виробляє навчаючись у вищих навчальних закладах, безперечно, є важливими. Поряд із цим сьогодні актуальності набуває поняття компетентності майбутнього спеціаліста, що визначається багатьма чинниками, оскільки саме компетентності, на думку багатьох експертів, є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність випускника до професійної діяльності та активної участі в житті суспільства.

Як теоретичні, так і емпіричні дослідження доводять надзвичайну важливість формування соціальної компетентності, яку можна розглядати як якісну характеристику особистості, оскільки вона відіграє ключову роль не тільки в процесі успішного професійного становлення студентської молоді, а й особистісного розвитку.

Не викликає заперечень також той факт, що успіх роботи спеціаліста більш, ніж наполовину визначається не його спеціальними навичками, а умінням взаємодіяти з людьми та продуктивно працювати в спільноті. Тому, одним із важливих завдань, які стоять перед вищою освітою сьогодні, є розвиток особистості студента, формування в нього здатностей, необхідних для життя в соціумі та ефективної міжособистісної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Розумінню сутності компетентнісного підходу в освіті сприяли ідеї зарубіжних дослідників Д. Рушен, Л. Салганік, Драйдена та Джанет Вос, М. Скот, Ш. Алан та ряд колективних досліджень, адміністрованих ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Радою Європи, Організацією європейського співробітництва та розвитку, Міжнародним департаментом стандартів.

Питанням запровадження компетентнісного підходу в освіту присвятили свої наукові пошуки такі вітчизняні науковці як В. І. Луговий, Н.М. Бібік, І.Г. Єрмаков, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, О.Я. Савченко, С.Е. Трубочова та ін. В. І. Луговим були глибоко проаналізовані європейська концепція компетентнісного підходу у

вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. Ряд робіт вченого присвячені ґрунтовному понятійному аналізу термінів «компетентність» та «компетенція» та їх змістовному наповненню[1, 2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Маючи за мету формування та розвиток соціальної компетентності у студентському віці і виходячи з принципу єдності формування компетентності та її вивчення, ми вважаємо, що одним з перших кроків має бути вивчення наявного рівня цієї якості, що дасть змогу вибудувати в подальшому необхідну стратегію, розробити теоретико-методичні засади її формування та розвитку. Однак ця проблема не знайшла належного теоретичного та практичного розв'язання в педагогічній теорії та практиці.

Подальшого дослідження потребують питання розробки методики діагностики соціальної компетентності особистості та її складових.

Метою нашої статті є аналіз експериментального дослідження сформованості соціальної компетентності студентів вищого навчального закладу, а саме - її операційно-технологічного компонента.

Соціальну компетентність особистості ми розглядаємо як складну, інтегровану характеристику особистості, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань та вмінь, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які надають можливість індивіду активно взаємодіяти з соціумом, налагоджувати контакти з різноманітними групами та індивідами, а також брати участь у соціально-значущих проектах та продуктивно виконувати різні соціальні ролі.

У попередніх дослідженнях нами було обґрунтовано структурну модель соціальної компетентності особистості. Так, вона складається з двох системоутворюючих компонентів: особистісного та діяльнісного, останній об'єднує ціннісно-мотиваційну, когнітивну, операційно-технологічну та рефлексивну складові.

Порівняльний аналіз змісту понять «соціальна компетентність особистості» та «соціальний інтелект» дає підстави розглядати останній як операційно-технологічну складову соціальної компетентності.

Аналіз методик вимірювання соціального інтелекту свідчать про те, що на сьогоднішній момент не існує єдиного уніфікованого інструменту його дослідження. Як правило, вивчаються кількісні та якісні показники розвитку окремих його аспектів. Тому висновок про рівень розвитку досліджуваного компонента та соціальної компетентності в цілому має бути результатом застосування взаємодоповнюючих та взаємоперевіряючих методів.

Показниками розвитку операційно-технологічної складової соціальної компетентності особистості ми обґрунтували такі:

- Вміння визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації;

- Вміння визначати та обирати можливі, адекватні та найбільш ефективні способи діяльності та варіанти взаємодії з бізнес партнерами, колегами по роботі, близькими та іншими людьми;

- Володіння прийомами ефективної вербальної комунікації;
- Володіння прийомами ефективної невербальної комунікації;
- Вміння емоційно налаштуватися на спілкування з іншими;

- Вміння ефективного спілкування (слухати, чітко висловлювати свої думки, відкрито, без тривоги та звинувачень, виражати свої почуття, адекватно реагувати на критику, просити про послугу або допомогу);

- Вміння співчувати (розуміти почуття, потреби та проблеми інших людей, висловлювати це розуміння, зважати на почуття інших, допомагати та підтримувати);

- Вміння знаходити компроміс між індивідуальними цілями, як своїми, так і партнерів, та соціальною прийнятністю дій;

- Володіння механізмами саморегуляції, необхідної для успішного виконання діяльності.

- Володіння технологіями пошуку роботи та навичками ефективної самопрезентації;

- Володіння методами впливу на партнерів та соціальне середовище;

- Здатність працювати в команді (виконувати різні ролі та функції в колективі, проявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними взаєминами з іншими, визнавати внесок інших у спільну роботу, адекватно оцінювати свої здібності та свій внесок у спільну діяльність);

- Вміння спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти та реалізовувати соціальні проекти і стратегії індивідуальних та колективних дій;

- Здатність брати на себе відповідальність за власні дії, колективну справу, прийняті рішення та їх виконання;

- Вміння прогнозувати виникнення проблемної ситуації, діагностувати її наявність та давати оцінку;

- Володіння конструктивними методами попередження, технологіями конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу;

- Здатність усвідомлювати та контролювати свою поведінку в складних ситуаціях спілкування;

- Уміння розв'язувати конфлікти (уміння розрізняти конфлікти поглядів та конфлікти інтересів; уміння розв'язувати конфлікти поглядів на основі толерантності та конфлікти інтересів - за допомогою конструктивних переговорів);

- Володіння прийомами подолання розбіжностей у конфлікті;

- Вміння розпізнавати застосування прийомів маніпулювання та комунікативних маневрів;

- Володіння ефективними технологіями переговорного процесу;

- Володіння вміннями ритуальної поведінки в процесі міжособистісної взаємодії;

- Вміння актуалізувати свій особистісний досвід стосовно конкретної ситуації соціальної взаємодії;

- Володіння прийомами самоосвіти та самовдосконалення

Аналіз кількісних та якісних характеристик прояву показників сформованості соціальної компетентності особистості дозволив виокремити 5 рівнів розвитку її операційно-технологічної складової: низький; нижчий середнього; середній; вищий середнього; високий. Змістовне наповнення цих рівнів розглядалося у попередніх наших публікаціях.

У констатуючому етапі експерименту взяли участь 432 студенти Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», з них - 154 студенти першого курсу, 145 студентів третього курсу та 133 студенти 5 курсу навчання та 486 студентів Вінницького національного технічного університету, з яких 171 студент першого курсу, 164 студенти третього курсу та 151 студент п'ятого курсу (загальна кількість 918 студентів).

Для діагностики сформованості операційно-технологічної складової соціальної компетентності особистості студентів ми використовували стандартизований тест Дж. Гілфорда. Відповідно до концепції Дж. Гілфорда, соціальний інтелект включає в себе 6 факторів, пов'язаних пізнанням поведінки:

1. Пізнання елементів поведінки - вміння виділяти з контексту вербальну та невербальну експресію поведінки;

2. Пізнання класів поведінки - вміння розпізнати загальні якості в потоці експресивної чи ситуативної інформації про поведінку;

3. Пізнання відносин поведінки - здатність розуміти відносини;

4. Пізнання систем поведінки - вміння розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, смисл їхньої поведінки в цих ситуаціях;

5. Пізнання перетворення поведінки (вміння розуміти зміну значення подібної поведінки (вербального та невербального) в різних ситуаційних контекстах;

6. Пізнання результатів поведінки - вміння передбачати наслідки поведінки, виходячи з наявної інформації [4].

Стандартний тест Дж. Гілфорда, який був запропонований студентам в процесі констатуючого дослідження, складається з 4-х субтестів, що діагностують відповідні знання та ставлення, які є складовими соціально компетентної поведінки особистості: Субтест №1 «Історії з завершенням», Субтест №2 «Групи експресії», Субтест №3 «Вербальна експресія», Субтест №4 «Історії з доповненням» [4].

Після завершення процедури обробки результатів ми отримали стандартні бали по кожному субтесту, на підставі яких виносили судження про рівень розвитку відповідних вмінь та здібностей до пізнання та аналізу поведінки. Загальний зміст стандартних балів визначався таким чином:

- 1 бал — низькі здібності пізнання поведінки оточуючих;
- 2 бали - здібності пізнання поведінки нижчі середнього рівня (середньо слабкі);
- 3 бали - середні здібності до пізнання поведінки (середньовибіркова стандартизована норма);
- 4 бали - здібності пізнання поведінки вищі середнього рівня;
- 5 балів - високі здібності до пізнання поведінки.

Загальний рівень розвитку операційно-технологічного компонента соціальної компетентності, досліджуваного за допомогою тесту Дж. Гілфорда, визначався на основі композитної оцінки, яка виражалася середньою кількістю балів, набраних студентами за виконання чотирьох субтестів. Однак важливою для дослідження соціальної компетентності та її особливостей є не тільки композитна оцінка, а й оцінки, отримані за кожний субтест. Саме аналіз цих оцінок дає цілісну та логічну картину розвитку операційно-технологічного компонента соціальної компетентності студентів досліджуваної вибірки. Однак, обсяг даної статті не дозволяє нам представити детальний аналіз оцінок за окремими субтестами. Зауважимо, що найвищі оцінки були отримані студентами за виконання Субтесту «Історії з завершенням» та найнижчі - Субтесту «Історії з доповненням», виконання якого вимагало широких соціальних здатностей та досвіду.

Особи з високими оцінками по субтесту №1 вміють передбачати наслідки своєї поведінки та поведінки інших, подальші вчинки людей на підставі аналізу реальних ситуацій спілкування (сімейного, дружнього, ділового), події, на підставі розуміння почуттів, думок та намірів учасників взаємодії. Їхні прогнози можуть виявитися помилковими, при умові спілкування з людьми, які поведуться нетипово. Такі люди вміють вибудовувати стратегію власної поведінки для досягнення поставленої мети. Успішне виконання субтеста діагностує уміння орієнтуватися в невербальних реакціях учасників взаємодії та знання нормативно-рольових моделей та правил, які регулюють поведінку людей.

Особи з низкими оцінками за цим субтестом погано розуміють зв'язок між поведінкою та її наслідками. Такі люди можуть часто робити помилки (в тому числі протиправні дії), потрапляти в конфліктні та навіть небезпечні ситуації тому, що невірно уявляють собі результати своїх дій та вчинків інших.

Досліджувані з високими оцінками за субтестом №2 «Групи експресії» вміють вірно оцінювати стани, почуття, наміри людей за їх невербальними проявами.

Особи з низькими оцінками з цього субтесту погано володіють засобами невербальної комунікації та можуть помилятися в розумінні слів співрозмовника, тому що не враховують (або враховують невірно) супроводжуючі невербальні реакції.

Люди з високими оцінками з субтесту №3 проявляють високу чутливість до характеру та відтінків взаємовідносин людей, що дає їм змогу швидко та вірно розуміти те, що інші хочуть сказати один одному. Такі люди здатні знаходити відповідний тон спілкування зі співрозмовниками в різноманітних ситуаціях та мають великий репертуар рольової поведінки. Успішність виконання цього субтесту позитивно корелює з точністю опису незнайомих людей за фотографією, насиченістю Я-образу описами духовних цінностей та високими показниками за шкалою емпатії.

Особи з низькими оцінками за виконання субтесту №3 погано розпізнають різноманітні значення, яких можуть набувати одні й ті ж самі вербальні повідомлення в залежності від характеру взаємовідносин людей та контексту ситуації спілкування. Такі люди часто помиляються в інтерпретації слів співрозмовника та його намірів, що призводить до непорозуміння та псування стосунків.

Опитані, які отримали високі оцінки за субтестом «Історії з доповненням», здатні розпізнавати структуру ситуацій міжособистісної взаємодії в динаміці. Вони вміють аналізувати складні ситуації, які виникають в процесі спілкування, розуміють логіку їх розвитку, відчують зміну змісту ситуації з долученням до комунікації різних учасників. Шляхом побудови логічних висновків вони можуть добувати невідомі складові цих ланцюжків взаємодій, передбачати, як людина поведе себе при подальшому розвитку ситуації, відшукувати причини певної поведінки. Результати виконання цього субтесту дозволяють прогнозувати успішність побудови цілісної картини події на підставі аналізу неповних даних. Успішне виконання субтесту передбачає вміння адекватно відображати цілі, наміри, потреби учасників комунікації, передбачати наслідки їхньої поведінки.

Субтест «Історії з доповненням» є найбільш комплексним та інформативним за загальною факторною вагою в структурі соціального інтелекту

Особи з низькими оцінками з цього субтесту переживають труднощі щодо аналізу ситуацій міжособистісної взаємодії та, як наслідок, погано адаптуються до різного типу взаємовідносин між людьми (сімейними, діловими, дружніми та ін.).

Люди з високим загальним рівнем операційно-технологічного компонента соціальної компетентності здатні отримувати максимум інформації про поведінку людей, розуміти та використовувати мову невербального спілкування, виносити швидкі та точні судження про людей, успішно прогнозувати їхні реакції за заданих обставин, проявляти далекоглядність у спілкуванні з іншими, що сприяє їхній успішній соціальній адаптації.

Високий рівень соціального інтелекту також пов'язаний з інтересом до соціальних проблем, наявністю потреби впливати на інших та часто поєднується з високими організаторськими здібностями.

Слід зауважити, що низький рівень соціального інтелекту може певною мірою компенсуватися іншими психологічними характеристиками: розвинутою емпатією, деякими рисами характеру, стилем спілкування, комунікативними навичками. Однак найважливішим є те, що рівень розвитку соціального інтелекту може коригуватися в процесі активного цілеспрямованого педагогічного впливу.

Для перевірки та уточнення результатів, отриманих за допомогою тесту Дж.

Плфорда, діагностики рівня розвитку інших показників операційно-технологічного компонента соціальної компетентності, дослідження яких не було охоплено використаною методикою, ми застосували метод експертних оцінок. Студентам було запропоновано три кейси для аналізу та розв'язання («Західний аеропорт», «Менеджер для фітнес-центру», «Група «Аінджел Інвестмент»») [3]. Усі три кейси передбачали групове обговорення та застосування таких умінь: впливу на інших, переконання, ввічливо відмовитися та показати колегам хибність суджень, працювати в команді, прогнозувати поведінку інших, виражати співчуття, залагоджувати конфлікти та невдоволення застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, знаходити компроміс між індивідуальними цілями, як своїми, так і партнерів, та соціальною прийнятністю дій, володіння технологіями пошуку роботи та навичками ефективної самопрезентації, здатністю працювати в команді, ініціативністю.

У процесі дослідження з кожною академічною групою студентів працювали два викладачі, які виконували роль експертів. Нами були розроблені чек-листи до яких вносилися показники соціально компетентної поведінки та характеристики їх прояву кожним студентом та оцінювався їх рівень. За окремою шкалою оцінювалися прояви соціально некомпетентної поведінки (конфліктність, вперте наполягання на своїй точці зору без відповідної аргументації, нехтування позицією інших, нечіткість у висловлювання думки, перебивання співрозмовника та ін.)

Кожний показник оцінювався експертом за п'ятибальною шкалою (додатнім числом за шкалою соціально компетентної поведінки та від'ємним - за шкалою соціально некомпетентної поведінки). Якщо прояви певного показника були відсутніми, то виставлялася оцінка «0». Сума балів, набраних при оцінюванні всіх визначених показників, поділена на кількість позитивних оцінних пунктів, розглядалася як композитна оцінка операційно-технологічного компонента соціальної компетентності особистості студента.

Важливою характеристикою особистості в процесі оцінювання, хоча вона і не була внесена до чек-карти окремим пунктом, виявилася ініціативність у взаємодії. Саме ця якість фокусувала увагу експертів на поведінці того, хто її проявляв та давала йому змогу отримати вищий бал з оцінюваної якості.

Після завершення розв'язання кейсу в процесі додаткового обговорення викладачем уточнювалися деякі пункти, які не знайшли чіткого прояву в процесі групової взаємодії.

Дані, отримані в результаті експертних оцінок операційно-технологічного компонента соціальної компетентності студентів дозволили розділити досліджуваних на 5 груп, відповідно до обґрунтованих рівнів розвитку соціального інтелекту. Для отримання загальної оцінки операційно-технологічного компонента соціальної компетентності студентів ми сумували бали з двох етапів дослідження. Так, оцінка 9, 10 балів відповідає високому рівню досліджуваного феномену, 7, 8 - вищому за середній, 5,6 - середньому рівню, 3, 4 - свідчить про нижчий за середній, 1,2- відповідає низькому рівню розвитку операційно-технологічного компонента соціальної компетентності особистості. Слід звернути увагу на те, що найнижча експертна оцінка може свідчити про неналежний фізичний стан студента під час дослідження.

Відповідно до загальної оцінки досліджуваного феномену студенти експериментальної вибірки розподілилися так:

Таблиця

№ п/п	Рівень розвитку операційно-технологічного компонента соціальної компетентності	Групи студентів		
		1 -курс	3-курс	5-курс
1.	низький	19.38%	16.83%	15.14%
2.	нижчий середнього	22.46%	23.94%	22.18%
3.	середній	46.46%	47.25%	50%
4.	вищий середнього	8.9%	8.74%	9.16%
5.	високий	2.8%	3.24%	3.52%

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що переважна більшість студентів продемонструвала середній рівень розвитку операційно-технологічного компонента соціальної компетентності особистості. Спостерігається зростання рівня досліджуваних показників залежно від курсу навчання, однак його хаотичність, та відсутність статистичної значущості розбіжності показників свідчить про стихійність формування навичок соціально компетентної поведінки та відсутність дієвого цілеспрямованого педагогічного впливу на цей процес. Основними факторами формування досвіду соціально компетентної поведінки є життєвий досвід та метод спроб і помилок, що засвідчують результати спостереження та про що свідчать самі студенти в процесі індивідуального та групового обговорення. На сьогоднішній день основним фактором розвитку соціальної компетентності у студентському віці є самоосвіта: спостереження за діями та поведінкою соціально успішних людей, або тих, кого вважають опитані соціально успішними, намагання наслідувати їхню поведінку, вивчення спеціальної літератури. Однак, навіть зробивши висновок про ефективність застосування певних прийомів та поведінки, 87% опитаних не використовують їх на практиці.

Отже, **проведене дослідження дозволило нам зробити висновок** про те, що соціальний інтелект за змістом співпадає із операційно-технологічним компонентом соціальної компетентності особистості, а отже може досліджуватися за допомогою стандартизованого тесту Дж. Гілфорда, результати якого слід уточнити та доповнити за допомогою методу експертних оцінок, змодельовавши відповідний контекст взаємодії. Переважна більшість студентів продемонструвала середній рівень розвитку операційно-технологічного компонента соціальної компетентності особистості, а його зростання за курсами має хаотичний та не прогнозований характер. Основним способом розвитку соціальних вмінь є самоосвіта, що свідчить про недостатність зосередження цілеспрямованого педагогічного впливу на цьому процесі. Отже, розвиток операційно-технологічного компонента є актуальним завданням процесу формування соціальної компетентності особистості студентів та вимагає створення контекстних ситуацій взаємодії та набуття досвіду такої діяльності.

Література

1. Луговий В.І. Інформаційно-компетентнісний підхід до розвитку особистості в освіті (теоретико-методологічний аспект) / В. І. Луговий // Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі. Матеріали методологічного семінару АПН України 19 березня 2008 р. - К., 2008. С. 6-11.
2. Луговий В. І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс / В. І. Луговий // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. — К, 2009. - С. 8 — 13.
3. Cotton D. Market Leader Course book. Upper Intermediate Business English / David Cotton, David Falvey, Simon Kent. - London, 2002. - 176 p.
4. Guilford Y. P. The nature of human intelligence / Y. P. Guilford. - N. Y: Mc-Graw Hill, 1967. - 253 p.